

Den tidiga medeltidens Lund

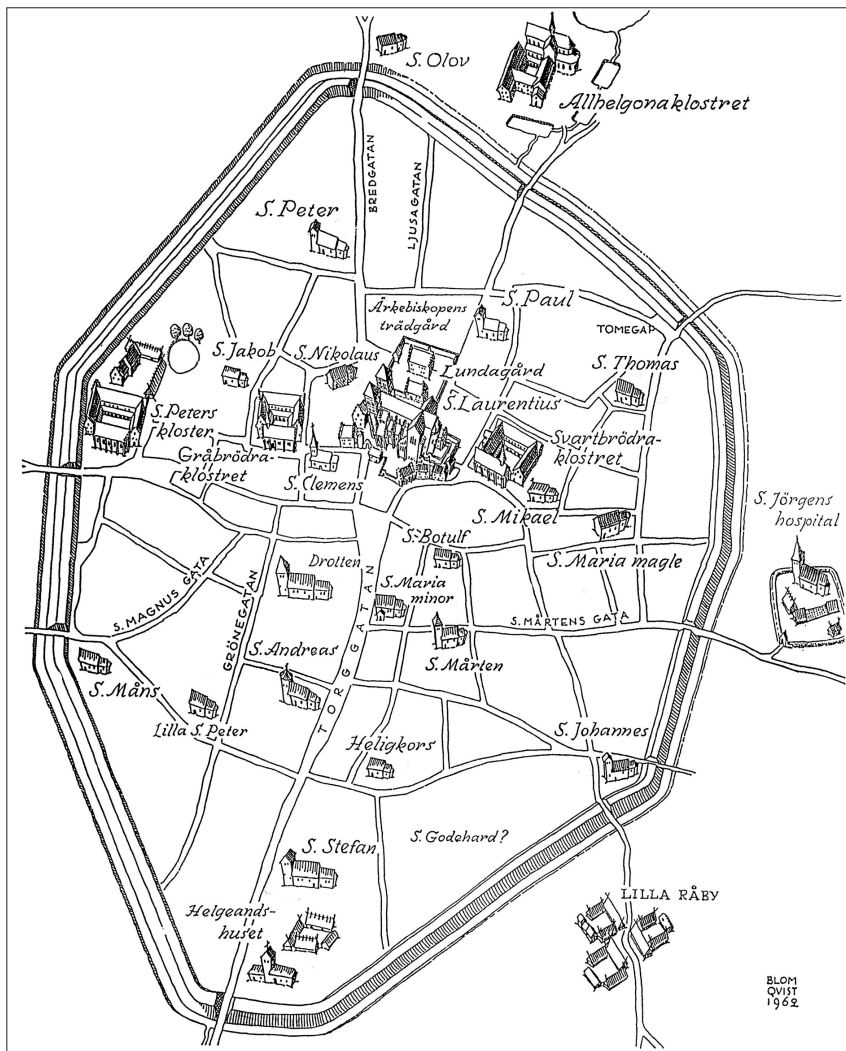
– *vems var egentligen staden?*

Likt myten om slaven som höll lagerkransen över den segerrika imperatorns hjässa under triumftåget in i Rom och viskade *memento mori* i syfte att fördriva hybris, så är Ragnar Blomqvists förord i essän *Tusentalets Lund* relevant för varje lundaarkeolog: –«Tusentalets Lund är ett begrepp vars grundliga penetrering skulle kräva en avhandling av betydligt större format än den här föreliggande skriften» (Blomqvist 1941). Citatet belyser att verket var startskottet för en systematisk stadsarkeologisk vetenskap, där det framgrävda stoffet fått bilda stommen i en stadshistorisk berättelse, men också för att ackumulationen av lager på lager av nya källor och tolkningar aldrig kommer att upphöra. Denna truism är kanske extra viktig att ha i åminnelse, när nu aktörskap i den tidigmedeltida staden skall behandlas, då ett allomstädes återkommande axiom gör gällande att Lund skapades som en maktbas för den danska kronan och som en stödjepunkt för den kristna missionen. Går det att finna en annan förklaring till stadens uppkomst än att kungen grundade staden i symbios med kyrkan, ett maktanspråk i spelet om riksbyggnaden och kyrkopolitiken?

Sedan år 1890 har Lund kontinuerligt tilldragit sig arkeologiskt intresse i och med att Kulturens grundare Georg Karlin insett vilken skatt av medeltida materiell kultur som doldes i stadens svarta jord. Över åren har drygt 1450 olika arkeologiska observationer gjorts, allt från enstaka föremålsinköp till omfattande arkeologiska undersökningar. De första cirka 75 åren attraherade framför allt de kyrkliga institutionerna och kyrkogårdarna de största arkeologiska insatserna, men under de senaste fyra decennierna har även omfattande profana miljöer undersökts. De senaste 15 årens ökade prioritering av stadsdelar utanför det omedelbara centrumet kring Stortorget bör också lyftas fram. Trots att endast få procent av det ungefär 84 hektar stora medeltida stadsområdet undersökts arkeologiskt, kan det inte anses att det främsta bekymret med stadshistoriska berättelser om Lund skulle vara bristen på källmaterial, utan istället avsaknaden av bearbetning och synteser (Larsson 2001:16 ff).

Lunds stadshistoria för medeltiden utgavs av forne stadsantikvarien Ragnar Blomqvist redan år 1951 och sedan dess har sannolikt det arkeologiska källmaterialet i det närmaste fyrdubblats, och detta enbart sett fysiskt i antalet hyllmeter av dokumentation och fyndmängder. Vägs sedan över åren skiftande perspektiv och frågeställningar in i resonemanget, blir behovet av en ny stadshistoria avsevärt större. Två stadsrapporter över Lund utkom inom projekt *Medeltidsstaden* (Andrén 1980; 1984) men även dessa är nu drygt två decennier gamla.

Två problem är återkommande vid konfrontation med den digra textproduktionen om Lunds medeltid. Dels den omfattande forskningen, som inte minst väver in exempelvis danska,

Figur 1. Lunds medeltida kyrkor och kloster vid medeltidens slut. Efter Kulturens årsbok 1990:60.

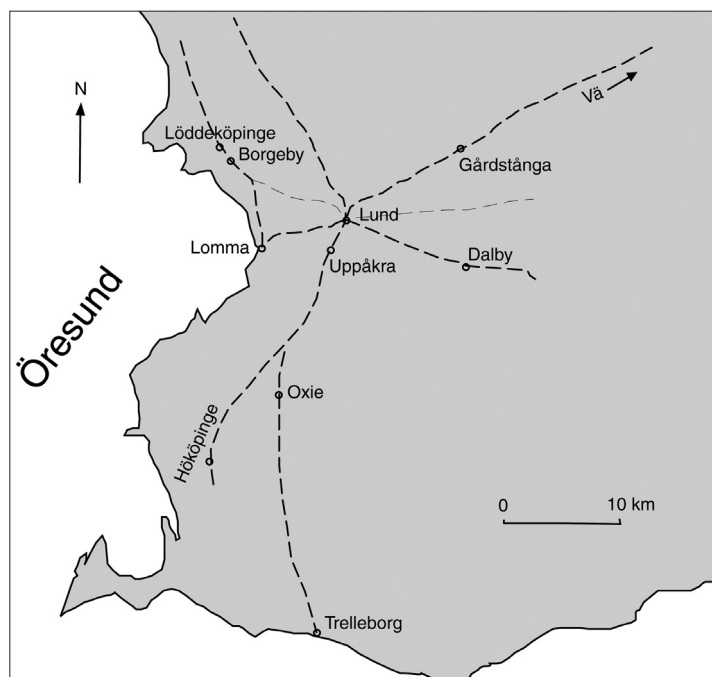
engelska och tyska forskningsperspektiv och traditioner, där samma arkeologiska iakttagelse kan användas för olika syften och därmed skapas motstridiga tolkningar. Och dels ett huvudbry av mera jordnära natur, nämligen att alla publicerade stratigrafiska dateringar före 1980-talets början, utgår från att Lund grundlades år 1020 och därmed förskjuter eller omöjliggör mera detaljerade studier av framförallt 1000-talets förlopp (såtillvida att inte fältdokumentationen tas upp för förnyad bearbetning och omtolkning). Nya framsteg inom den dendrokronologiska forskningen gör också att äldre publicerade dateringar bör ses över och tidigare ej daterbara prov av bok numera kan dateras och därmed berika diskussionen.

I den följande texten görs ett försök med att dela in de arkeologiska spåren i en kronologisk ordning. Utsagor om aktörskap bland stadsbyggarna och andra källor än de rent arkeologiska

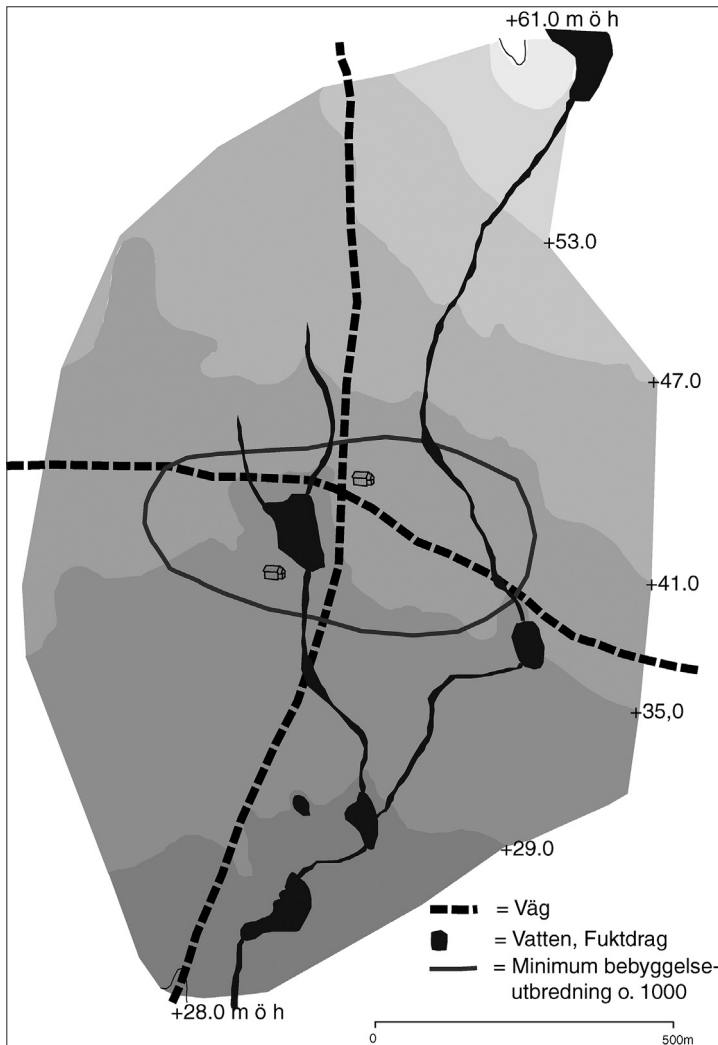
vävs in under respektive tidshorison. Jag har medvetet valt att lyfta fram aspekter som förbisetts eller inte problematiserats tidigare. För fördjupade ansatser till översikter som medtar senare års arkeologiska kunskapsfångst kan exempelvis arbeten av Peter Carelli (2001:99 ff), Maria Cinthio (2002) och Stefan Larsson (2006:167 ff) omnämnas.

Uppåkra och Lund i det sena järnålderslandskapet

Vid slutet av järnåldern dominerades slätten väster om Romeleåsen i Höje ås sträckning ut till kusten av centralplatsen vid Uppåkra (Fig. 2). Boplatsen som varit föremål för en serie arkeologiska undersökningar under flera år har visat sig vara Skandinaviens största, fyndrikaste och mest långvariga järnåldersbosättning. Fyndplatsen sträcker sig över ett 40 hektar stort område med omfattande kulturlager upp till två meters djup. Metodiska avsökningar med metalldetektor har frambringt över 20 000 fynd av främst kopparlegeringar, men även ansevära mängder föremål i silver, guld och järn. Fynden visar på ett högt utvecklat hantverk, men även omfattande kontakter med stora delar av Europa. Boplatsen har en kontinuitet under en period som sträcker sig över mer än ett årtusende, från århundradet f.Kr. till cirka 1000 e.Kr. Undersökningarna har koncentrerats till den centrala delen av boplatsen och i anslutning till huslämningar har en unik byggnad påträffats, som genom sin säregna konstruktion, sin långa livstid och sina uppseendeväckande fynd, kommit att få beteckningen kulthus eller ceremonihus (Larsson & Lenntorp 2004). Det hade dessutom konstruktionsmässiga likheter med de tidiga stavkyrkorna. Uppåkra har fungerat som ett ekonomiskt, politiskt och religiöst maktcentrum för en stor del av regionen. Det har föreslagits att Uppåkra varit kungs- eller hövdingasäte för ett skånskt rike (Helgesson 2002:197, 214). Framförallt från boplatsens senare skede finns det belägg för en funktion som handelsplats, med många fynd av bland annat vågar, vikter och bitsilver (Gustin 1999:265 f).

Figur 2. Lunds omland med förmodade färdvägar under vikingatiden – tidig medeltid.

Figur 3. Det äldsta Lund med kommunikationsleder, vattensjuka områden, minsta möjliga utbredning för den första bebyggelsen och de första träkyrkorna; i söder «S:t Trinitatis» i Kattesund och «S:t Laurentius» längre norrut vid färdvägarnas knutpunkt.

Genom Uppåkra gick en färdled som förband inlandet söderut med ett vadställe vid Höje å och som fortsatte norröver. Några kilometer norr om vadstället möttes sannolikt den nord-sydliga färdvägen mellan orter som exempelvis Trelleborg och Oxie i söder jämte Borgeby och Vå norröver, med en östvästlig led mellan orter av betydelse under sen järnålder/tidig medeltid, nämligen Lomma, Löddeköpinge, Gårdsstånga och Dalby. Skärningspunkten uppstod i ett sannolikt utmarksområde, genomskuret av bäckar eller fuktdrag och sänkor, vilket kom att bli läget för Lund. Stefan Larsson vill se platsens betydelse i dessa kommunikationsleder som ett nytt strategiskt uttryck, en domämförändring i den rumsliga organisationen (Larsson 2006:179 ff). Genom att skära av förbindelserna som ett krav på herravälde infördes en ny reglering av

landskapet och vägarna ledde nu till Lund. Anna Lihammer ansluter till dessa tankar men bedömer, att Lund och Uppåkra båda delar samma goda kommunikativa läge. I förhållande till att Uppåkra redan existerar, blir dock Lunds läge bättre. De kan därmed bedömas som egentligen en och samma plats i landskapet. Lund tar inte kontrollen för att platsen stänger av kommunikationsvägarna, utan för de effekter som grundandet av orten medförde, vilket kom att förändra landskapet för alltid (Lihammer 2007:181).

Ett tidigt spår från Lunds gryningstid återfinns vid Helgonabacken, en av de högsta punkterna med utblick över den nordsydliga färdleden strax utanför det medeltida stadsområdet, där sedermera Allhelgonaklostret kom att grundas (Johansson Hervén 2007). Ur ruinerna från det forna klostret drogs år 1690 en reslig runsten fram, den så kallade Lundagårdsstenen. Namnet har givits efter dess tidigare placering på den i nationalromantisk anda anlagda runstenskullen i Lundagård och förvillande nog, kan den också omnämnas som Allhelgonastenen. Med sina närmare fem meter är det den högsta runsten som är känd inom det danska rikets förutvarande gränser. Hugget i granit står det att läsa: Þorgisl, sonr Ásgeirs Bjarnar sonar, reisti steina þessa eptir brœðr sína báða, Ólaf ok Óttar, landmennr góða, vilket ungefär skall uttydas «Torgisl, son av Asgeir Björns son, reste dessa stenar till minne av sina båda bröder, Olaf och Ottar, goda landmän». Då inskriptionen omnämner ett monument bestående av flera stenar – *dessa stenar* – har man gärna velat se en nära anknytning till Helgonabacken. Runstenen har daterats till omkring år 1000. Vid undersökningar på Helgonabacken har härd- och kokgrovar iakttagits (Balic 2004:39 f), som dock saknar närmare dateringar än före Allhelgonaklostrets grundläggning vid slutet av 1000-talet. Omnämmandet att Olaf och Ottar varit goda landmän, ses gärna i samband med eliten kring kungens förtrogna. Det är vidare frestande att se denna förbindelse mellan aristokratiskt jordägande i och med att mark upplåtits för klostret. Vid undersökningen av ärkebiskopsresidenset i Lundagård anträffades en härd som via C14 gav en datering till förromersk järnålder (Gardelin et al. 1997:44). Därmed synes det har föregått en del aktiviteter under järnåldern utmed de förmodade färdlederna, även om påtagliga spår av bebyggelse lyser med sin frånvaro.

Äldsta bebyggelsen i Lund och den kristna missionen

Det äldsta säkert daterade belägget på mera kontinuerlig aktivitet i Lund, är det kristna gravfältet eller kyrkogården i Kattesundsområdet, som tagits i bruk senast omkring år 990. Cirka 30–40 m väster om de äldsta säkert daterade gravarna uppförs en träkyrka, vilken har antytts skulle kunna vara den kyrka som Sven Tveskägg lät uppföra i Skåne enligt Roskildekrönikan. Det har också föreslagits att kyrkan kan ha haft patrociniert S:t Trinitatis, vilket överförts till den senare uppförda stenkyrkan (Cinthio 1996:9; 2002:24). En märklighet med denna stavkyrka är att koret är sekundärt, då det bevisligen gjort ingrepp i äldre gravar vid uppförandet (Cinthio 1996:7; 2002:32 f). En annan grav som är tolkad som ingående i det äldsta kyrkogården ligger direkt under långhusets vägglinje. Detta kan indikera att ett kristet gravfält föregått stavkyrkans uppförande och öppnar för frågan när denna kyrka egentligen tillkom. Eventuellt kan alltså Lund ursprungligen ha varit ett kristet gravfält i anslutning till en färdled, förslagsvis knutet till delar av eller befolkningsgrupper inom Uppåkraboplatsen

Bebyggelse från sekelskiftet år 1000 har konstaterats kring centrum och förutom bebyggelselämningar kan spridningen av mynt ge en indikation kring det ursprungliga bosättningsområdet. Bebyggelsemönstret visar likheter med samtida landsbygd under perioden, med stora gårdsheter med långhus. Området bör ha omfattat cirka 15 hektar för den första

bytomten, i storlek med de historiskt kända bytomterna under nyare tid. Anders Andrén har visat på dessa gårdar i kv. Färgaren, kv. S:t Botulf och kv. Clemens (Andrén 1980:50) och senare har liknande bebyggelsemönster påträffats i kv. Gyllenkrok (Carelli 1991) och kv. Myntet (Larsson 1993). I jämförelse med den senvikingatida landsbygdsbebyggelsen omfattade dessa gårdsenheter arealer på tusentals kvadratmeter och avviker därmed från äldre vikingatida «städer» såsom Birka, Hedeby och Sigtuna. De blockformiga kvarteren i de centrala delarna av Lund kan ha uppkommit kring ett vägnät mellan gårdarna (Johansson Hervén 2001:43). Passagerna mellan den första generationens gårdar har tidigt etablerat ett rörelsemönster som i de flesta fallen inte gått att bryta och således utgjort ursprunget till det medeltida gatunätet. Fyndmaterialet avviker inte nämnvärt från den senvikingatida landsbygdsbebyggelsen och framförallt avsaknaden av verkstäder i detta tidiga skede är noterbart. Bland de äldsta profana daterade anläggningarna märks timrade brunnar, vilket indikerar att de ursprungliga fukt dragen i terrängen ej varit tillräckliga för vattenförsörjningen.

En annan stadstopografisk aspekt som bör belysas är det sammanhängande området under medeltiden med Södergatan, Stortorget, domkyrkan och ärkebiskopsresidenset i Lundagård som bildade en symmetrisk zonindelning (Magnusson Staaf et al. 1996). Den förmodade kungsgården bildar ett västligt annex till denna symmetri. Tilläggas kan att det inte finns genomgående gator i det medeltida Lund (jf. fig. 1). Därmed spärrar domkyrkoområdet nästan all passage i alla riktningar. Det går att vända på detta resonemang och betrakta det som att all kommunikation leds till domkyrkoområdet (Altenberg 1996:43). Domkyrkan, eller snarare Stortorget framför, blir stadens hjärta och centrum. Detta fenomen kommer att präglade stadens gatunät ända fram till år 1702, då nyanläggandet av Kyrkogatan öppnar för en genomgående huvudled genom Lund. Här kan det lyftas fram, att Ragnar Blomqvist valde att se denna passage som obruten till dess att katedralen S:t Laurentius grundläggs (1951:38 f).

Incitamentet till denna medelpunkt kan kanske tillhöra Lunds äldsta skede. Erik Cinthio framförde i samband med Lunds tusenårsjubileum, förutom en revidering av åldern på den första stenkyrkan S:t Laurentius, även tankar på att det funnits en äldre stavkyrka i området (eller möjligen två på varandra följande, Cinthio 1990:4). Vid ledningsschakt kring domkyrkan har nämligen ålderdomliga former av kistor påträffats. Ett knappt tiotal av dessa ligger söder om det historiskt kända domkyrkoområdets gräns, i ett område som är bebyggt med profana hus under senmedeltiden. Dessa så kallade stockkistor bestod av urholkade trädstammar med botten och lock, sammanfogade med tappar. Begravningar i stockkistor förekommer under bronsålder, men gravskicket verkar ha försvunnit i Norden under järnåldern. Det fortlever dock i framförallt nordvästra Tyskland och det vikingatida och tidigmedeltida Finland. Maria Cinthio vill se en koppling mellan gravskicket för de i Lund funna stockkistorna och den tyska missionen (Cinthio 2002:79 ff). År 1995 togs dendrokronologiska prov på några av kistorna, vilka förvarats okonserverade i Lunds Universitets Historiska Museum sedan 1940-talet. Kistorna var illa åtgångna och splint saknades, vilket medför att endast efterdateringar erhöles, det vill säga att träden fällts efter åren 964, 1012 och 1019. Stockkistor och varianten tråkkistor förekommer sällsynt i övrigt gravmaterial från Lund. På de välundersökta kyrkogårdarna till träkyrkorna S:t Stefan och den namnlösa kyrkan söder om Drotten saknades de dessutom helt (Cinthio 2002:78 f). Detta tyder på att gravskicket upphör under andra halvan av 1000-talet. I en omdiskuterad påvebulla (daterad mellan åren 1048–1054) bannlyses de personer som plundrat gods tillhörande bland annat kyrkan S:t Laurentius i Danmark, vilket Niels Skyum-Nielsen menar kan vara en kyrka i Lund (Skyum-Nielsen 1952; Andrén 1980:13;

Cinthio 1990:4). Sammantaget finns det alltså starka indicier på att området kan sökas ner till ett tidigt skede av Lunds historia och eventuellt har en av Skånes äldsta missionskyrkor lagts direkt i anslutning till huvudleden, bara ett stenkast från det kristna gravfältet.

En annan central aspekt i diskussionen om Lund som ett tidigt exempel för kungens roll i den danska riksbyggnaden är kungsgården. Denna återfinns omedelbart väster om domkyrkoområdet enligt en donationshandling från 1375–87, då Valdemar Atterdag donerar kungsgården till domkyrkan. Direkt söder om kungsgården återfinns stavkyrkan S:t Clemens, vilken Erik Cinthio via skyddshelgonet vill se som kunglig kyrka och som hade ingått i kungsgårdsanläggningen (Cinthio 1968:104 f). Forskningen kring de så kallade kungaleven (kungsgårdar) utifrån har tradition från 1870-talet inom den historiska disciplinen och har sedan 1980-talet rönt ett allt större intresse inom arkeologin. Kung Valdemars Jordebok är den enda kända skriftliga källa som omnämner kungalevsorganisationen. Ett viktigt bidrag för ökad förståelse av organisationen har presenterats av Anders Andrén (1983) och utgör fortfarande en tongivande referensram. Andrén vill se variationer i den rumsliga organisationen av det kungliga arvgodset och kronogodset (knutet till Kronan). De förstnämnda godsena är benämnda *patrimonium* och de sistnämnda *kununglef* i jordeboken. I Skåne fanns inga *patrimonium* redovisade, utan dessa fanns huvudsakligen på Jylland och Fyn. Detta skulle kunna indikera att kungamaktens ursprungliga maktbas, släktgodsen, var koncentrerade till Västdanmark, medan endast regala gods återfanns i Östdanmark. Detta kan tyda på en skillnad i de politiska strukturerna, där den tidiga kungamaktens personliga inflytande var mindre i Skåne och krävde en mera centraliserad maktapparat. Andrén ser myntorterna som ett viktigt instrument för den tidiga kungamakten och tillsammans med kyrkan, företrädd av ärkebiskopssätet, som en extra markering av den centrala politiska och ideologiska kontrollen, som var nödvändig i området öster om Öresund (Andrén 1983:61). I detta sammanhang framstår kungsgården i Lund inte bara som representant av de regala rättigheterna och kontrollen på lokal nivå, utan även som regionalt betydelsefullt.

Lunds tidiga grundläggning under den så kallade Jellingdynastin, förmodat företrädd av Sven Tveskägg i kombination med Skånes äldsta stavkyrka i Kattesundsområdet, är ett av de bärande argumenten i diskussionen om tidiga riksbyggnader, där stadsgrundandet ses som ett politiskt initiativ (se exempelvis Andrén 1983; Ersgård 1992; Lihammer 2007:275). Om städernas grundande och riksbyggnadernas gryningstid skall kunna beskrivas och förstås mera ingående, krävs mera detaljerad kunskap, särskilt om man betänker att de flesta av studierna kring kungsgården är författade utan vetskapen om Skånes äldsta kända stavkyrka i Kattesund, vilken indirekt förändrar all rumslig förståelse av den äldsta stadsplanen. Ytterligare en viktig nod i stadslandskapet som tidigare förutsatts ligga i omedelbar närhet till (och under direkt kontroll av) kungsgården är myntningen, en av den tidiga regala maktens viktigaste redskap och symboluttryck (se t.ex. Thomasson 1998). Det har föreslagits inom den numismatiska forskningen att Lund redan omkring år 1000 skulle ha haft en omfattande myntindustri (Malmer 1997), men av denna produktion har varken produktionsplats eller lösfynd påträffats. Även denna direkt fysiska koppling till kungsgården kan ifrågasättas, då det förefaller som att myntningen legat utlokaliserad på olika guldsmeder i stadens centrum (Cinthio 1999). Således finns det en stor kunskapslucka angående kungsgårdens etablering och därmed den regala makten. Detta innebär att den förmodade tidigmedeltida kungsgården i Lund och dess roll i riksbyggnaden är synnerligen dåligt belyst ur ett stadsarkeologiskt perspektiv, trots att exemplet har haft stor genomslagskraft i diskussionen om den skandinaviska urbaniseringen.

Knut den Stores Lund

Knut den Store sågs länge som Lunds grundläggare och grundläggningen skulle ha skett år 1020, då Knut återvänt från England efter att ha återupprättat det danska nordsjöväldet (Blomqvist 1951:33). I följet ingick sannolikt flera engelsmän, där åtminstone präster, keramiker och myntmästare kunnat beläggas (Andrén & Carelli 1998). Myntningen har också förlagts till Lund, då platsen ingår bland de myntorter som återfinns på präglingar under Knuts regeringstid. Det finns inte några belägg för en särskild myntverkstad under tidig medeltid, utan en hypotes är att en eller flera guldsmedsverkstäder svarade för mynttillverkningen under kunglig kontroll (Cinthio M. 1990:49; 1999). Eventuellt påbörjas stenkyrkan Drotten (S:t Salvatore/S:t Trinitatis) under Knuts regeringstid (Cinthio 2002:108), men även en försiktigare datering till mitten av 1000-talet har föreslagits (Blom & Wahlöö 2007:20).

Redan före mitten av 1000-talet tycks bebyggelseområdet genomgå en reglering och gränsen flyttas mellan åkermark och bebyggelsemark till vad som under resten av medeltiden kom att bli stadens befästa gräns. Till detta skede kan också en tomtreglering skönjas, där bebyggelse rätas upp mot gatumarken. Sannolikt uppkommer en tydligare allmänlig gatumark i detta skede.

När det gäller hantverksaktiviteter så uppträder de äldsta daterade verkstäderna först kring 1020–30-talet och särskilt avsaknaden av metallverkstäder, som kännetecknar järnålderns centralplatser är påtaglig (Ryding 1990; Salminen & Johansson Hervén 2001:271 f). Den lokala produktionen tycks således inte ha varit någon viktig faktor vid Lunds äldsta skede. Snarare är det under Knuts regeringstid som bebyggelseetablering och hantverksproduktion som ett sätt att omsätta agrara överskott nu börjar spira.

Tidigt kyrkligt centrum vid mitten av 1000-talet

Vid mitten av tiohundralet genomgår Lund stora förändringar där flera stavkyrkor och även förändrade tomtstrukturer kan iakttagas. (Fig. 4). Fyra av fem framgrävda träkyrkor har daterats dendrokronologiskt. I Kattesundsområdet uppfördes två träkyrkor söder och öster om den första stavkyrkan med dateringar omkring år 1050 och senast vid denna tidpunkt påbörjas byggnationen av den stora Drotten stenkyrkan. Stavkyrkan vid S:t Stefan längre söderut i staden har daterats till omkring år 1050. En förmodad klockstapel indikerar att en träkyrka föregått S:t Andreas. Stavarna till en klockstapel, som daterats till omkring 1065, hade gjort ingrepp i äldre gravar, varvid det försiktigtvis föreslagits att en träkyrka uppförts omkring 1050. Vid torget uppfördes S:ta Maria Minor ett decennium senare, omkring år 1060. Det har även antagits att Heligkors, S:t Botulf, S:t Mårten och S:t Mikael har haft föregångare i form av träkyrkor, bland annat efter tecken på tidiga gravar. Sedan tidigare finns också eventuellt träkyrkan «S:t Laurentius». Sammantaget kan det inalles alltså ha existerat elva träkyrkor samtidigt som stenkyrkan Drotten hade påbörjats vid tiden omkring 1060. Förklaringen till mångfalden av kyrkor har tillskrivits Sven Estridsens stiftsreform omkring 1050, som innebar en radikal omvandling av danska kyrkans organisation (Carelli 2001:108). Möjligen kan också pluralismen tyda på ett inledande sockensystem (Andrén 1980:86). Dessa första träkyrkor kan ha saknat doprätt och främst varit avsedda som privata böne- eller gravkapell (Bolvig 1992:44 f). Ett fynd av en runsten uppvisar ett tydligt exempel på privata intressen, där flera slöt upp eller gavs möjlighet att manifesteras och investera i den framväxande orten. Runstenen med inskriptionen «Toke lät kyrka bygga» återfanns i en gårdsgård och kan möjligen ha varit rest vid någon av träkyrkorna S:t Stefan eller Heligkors.

Figur 4. Lund vid mitten av 1000-talet med identifierade kyrkor respektive förmodade kyrkor (markerade med frågetecken).

Bebyggelsestrukturen genomgår också en stor förändring med start vid mitten av 1000-talet. På flera ställen i staden uppträder nu tomtuppstyckningar i parcellformer med 5–10 m breda och 50–60 m djupa tomter, räknat från gatumarken. Peter Carelli argumenterar för att detta troligtvis skedde på privata initiativ och inte på kunglig befallning (Carelli 2001:109)

Lund under andra halvan av 1000-talet – Biskopssätet och Dalby

Ytterligare en ort är av intresse för att förstå det tidiga Lund, nämligen Dalby. Cirka en mil östsydöst om Lund ligger Dalby kyrka uppe på krönet av en utlöpare till Romeleåsen, väl synlig utifrån Lundaslätten. Den första stenkyrkan och en kungsgårdsanläggning i sten är uppförda samtidigt, vilket traditionellt tillskrivs Sven Estridsen, som omkring år 1060 placerade Egino som biskop i Dalby (Cinthio 1989:22). Denna palatsliknande kungsgård har anlagts med inspiration från samtidens tyska pfalzanläggningar (Cinthio 1983). Rader av stolphål har påträffats i anslutning till anläggningen, vilket tolkats som en äldre hallbyggnad (Cinthio 1983:92 f). Det har framkastats ett förslag om att en träkyrka kan ha föregått stenbasilikan (Welin 2004). Georg Welin vill också peka på möjligheten att Dalby utgjort fäderneärvt gods till Sven Estridsen genom fadern Ulf Jarl (Welin 2004:7). Det något märkliga förhållandet att två biskopar installeras under Svens regeringstid har tillskrivits hans försök att kyrkopolitiskt

lösgöra Danmark från det tyska inflytandet, företrätt av ärkebiskopen i Hamburg-Bremen (Staecker 1998:23) Den kyrkopolitiska striden kulminerar under 1060-talet och efter Henriks död vinner slutligen den tyska missionen och Eginó väljer att flytta från Dalby till Lund, vilket kan indikera att Lund redan ses som Lundaslättnens viktigaste ort. Därmed blir Lund predestinerat till att utgöra centralplatsen för landsdelen. Trots biskopssäte, kungapalats och sedermera augustinkorherrarnas blir inte Dalby mer än en by.

Det finns olika förslag på vilken som var den första biskopskyrkan i Lund. Maria Cinthio argumenterar för att Drotten påbörjats som biskopskyrka under Knut den Store och fullföljdes av Sven Estridsen, i vilken Henrik av Orkneyöarna installerats (Cinthio 2002:108). Erik Cinthios reviderade dateringen av den första stenkyrkan S:t Laurentius öppnar emellertid för möjligheten att denna påbörjades av Sven Estridsen som biskopskyrkan (Cinthio 1990). Vid den arkeologiska undersökningen i Lundagård, ärkebiskopsresidenset, identifierades en omstrukturering i form av utläggandet av en gårdsplan omkring år 1060 (Gardelin et al. 1997:55). Vid samma undersökning återfanns också ett förgyllt silvermynt, präglat under Sven Estridsens regeringstid, förmodligen omkring 1065 (Gardelin et al. 1997:59). Endast två liknade mynt var tidigare kända, och de har sannolikt fungerat som en slags gåva, jämförelsevis som medalj eller praktmynt.

Allhelgonaklostret grundas som ett av de första i östra Danmark och intar en särställning som ordens nordiska centrum. I slutet av 1000-talet, kanske strax före Askers tillträde som biskop år 1089, överläts marken till benediktinerorden av kungen eller honom närstående allierad. Troligen finns här då redan bebyggelse och uppodlade inägor till brödernas fromma (Johansson Hervén 2007). Vid denna tid pågår reformrörelser inom benediktinerna, och «All helgons kloster utanför Lunds murar» har tidigare tillskrivits en reformert gren som lyder under Cluniacensregeln. Det som talar emot en cluniacensisk kongregation är att det inte var eximenerat, det vill säga lösgjort från närmaste överhöghet och endast lydande i gemenskap med övriga provinskloster direkt under påven. En akt som i december 1136 förnyade brödraskapsförbindelserna mellan Domkyrkan, Dalby kloster och Allhelgonaklostret, inleds med orden: «Enligt vad vi hört av dem som varit före oss har dessa tre kongregationer, S:t Laurentius, Det Heliga Korset och Alla Helgon, alltid varit ett förbund och brödraskap». Därmed går det att peka på kopplingen till Domkyrkan och ärkebiskopsstolen, men också att Allhelgonaklostret var väl etablerat långt före år 1136. Valet av helgonpatrocinium pekar på en förbindelse med tidens reformrörelser under 1000-talet. Enligt Erik Cinthio (1989) kan klostret ha tillhört hirsaukongregationernas kloster, vilka började instiftas omkring år 1080. Mot detta resonemang vänder sig Merete G. Andersen och visar på att det snarare rör sig om en orden enligt Siegburgereformen, och att det troligtvis grundlagts omkring år 1080 under biskop Ricwal (Andersen 2002).

Det äldsta arkeologiska belägget för myntverkstad i Lund är ett fynd av en blyplåt som nyttjats som provstycke till en myntstamp tillsammans med slagg och degelfragment i kvarteret Svartbröder (Salminen & Johansson Hervén 2001). Det rör sig om en baksidesstämpel för myntning under Sven Estridsens sista år, cirka 1070–74. Inskriften lyder *FATI I LUND:IIIII* och är avfattad i runor. Myntmästare Fati är känd från minst fem olika runmyntpräglingar, men inget känt mynt har identifierats från just denna stämpel.

Ärkebiskopssätet och sockenkyrkorna under 1100-talets första hälft

År 1104 erhåller så Lund ärkebiskopsstolen och blir för en period hela Nordens kyrkoprovinc och behåller under hela medeltiden det danska rikets ställning som dess främsta kyrkohuvudstad. Runt om i den spirande staden grundläggs stenkyrkor, både som ersättare till flera av de tidigare träkyrkorna, men också till nya skyddshelgon. Anders Andrén har velat se att sockenbildningen påbörjas redan kring mitten av 1000-talet, medan det var först under 1200-talet som en rumslig tillhörighet är helt genomförd (1984:53 ff). Sammanlagt kom Lund att indelas i 19 socknar.

Vid torget uppförs en omfattande träbroläggning, som tillsammans med domkyrkområdet och ärkebiskopens residens i Lundagård bildar ett sammanhållet rum, en helhet som kan betraktas som ett manifest ideologiskt uttryck (Larsson 2006:245). Detta kan vara ett tecken på att ärkebiskopen kanske på ett lokalt plan har större inflytande än konungen och symptomatiskt doneras kungsgården till domkyrkan i slutet på 1300-talet. Den första träbroläggningen utförs under 1100-talet, där det kan konstateras att en del virke fällt i början av 1100-talet, men sannolikt är det sekundäränvänt virke som utnyttjas, då i det underlagsmassorna för broläggningen påträffades ett mynt präglat under Sven Grathes regeringstid, 1146–54 (Eriksdotter 1994:30).

Figur 5. Identifierade hantverksplatser från cirka år 1020 och framåt, där metallverkstäder markeras med fyrkant och ben- och hornhantverk med cirkel.

Senast under denna period får staden sin vall och grav, då Lund omnämns som befäst år 1134 (Blomqvist 1985). Förutom porttornen har befästningsverket inte varit uppfört i sten, och har snarare utgjort en rättslig gräns än ett fortifikatoriskt verk.

Bland stadens hantverkare märks en förändring hos ädelmetallverkstäderna omkring år 1100 (Fig. 5). I kv. Apotekaren kan en trend skönjas mot en mer differentierad produktion inriktad mot en bredare kundkrets i slutet av 1000-talet. Den breddade inriktningen i tillverkningen blir allt tydligare under 1100-talets första fjärdedel (Salminen & Johansson Hervén 2001:267 ff). Ett alternativ till den differentierade tillverkningen kan ses i de så kallade Urnesverkstaden och Sölgjutarverkstaden. Tillverkningen där vittnar istället om en förändring mot att färdigställa produkter i större serier. Dessutom märks en rumslig omorganisation. Hantverkslokalerna flyttar nu närmare gatumarken. Produktion tycks också i högre utsträckning än tidigare ske inomhus. Verkstäder börjar även uppträda på mera perifera lägen av staden. Den tidigare blandade miljön där olika hantverk fanns representerade tycks upphöra, eller åtminstone så sker arbetet på separata arbetsplatser. Dessa aspekter sammanvävda tyder på att speciella verkstadshyttor börjat växa fram med en organiserad arbetsstyrka. Kanske var tillverkningen en helårssyssla. Produktionen tycks i alla fall vida överstiga den enskilda gårdens behov och var sannolikt riktad mot en bredare kundkrets. Verkstäderna förefaller ingå i en form av symbios med tomten, där antingen parallella hantverk förekommer (den s.k. Urnesverkstaden i kv. S:t Clemens, Bergman & Billberg 1978; Christophersen 1980) eller att verkstaden endast utgör en del av en större gårdsenhet (den s.k. Sölgjutareverkstaden i kv. Repslagaren, Johansson 1993). Dock saknas den tydliga bodkaraktär som kännetecknar nästföljande stadium. Detta kan förstås som att ett professionellt hantverk har uppkommit, där en organiserad hytta arbetar mer eller mindre frikopplat från den agrara produktionen, men underställda stadsgårdens kontroll. Om dessa hantverkare skall betraktas som arrendatorer eller helt ingående i stadsgårdshushållet, är svårare att fastställa, men de förefaller inte ha full kontroll över distributionen.

På väg mot den högmedeltida staden från mitten av 1100-talet och framåt

1100-talets Lund bör ha präglats av det omfattande kyrkobyggandet, vilket troligtvis har varit attraherande för olika intressenter. Vid mitten av 1100-talet tycks handel och hantverket spela en allt större roll i stadens liv, där särskilt organiserandet inom metallverkstäderna har studerats i detalj och kan tjäna som belysande exempel (Salminen & Johansson Hervén 2001:269 ff). Utvecklingen mot verkstadsplatser även i de mera perifera delarna av staden tycks fortsätta. Dessa förefaller dock alltid ligga i relativ närhet till stadens kommersiella stråk, i nord-sydlig och östlig riktning. Exempel på detta kan ses vid Östra Mårtensgatan, i kvarteren Galten, Brunius och Östertull. Något senare, under 1200-talet, ser vi samma mönster i stadens norra del, utmed Bredgatan, i kvarteret Glädjen och i kvarteret S:t Peter. Ofta rör det sig om grytgjutier eller metallhantverk med inriktning på grovsmide, där viss brons- och tenngjutning skett. En intressant företeelse är den kyrkogårdsmur till Drotten som uppföres mellan de små gathusen och som avskiljde dem från den tidigare kyrkogården. Muren kan ha uppkommit som en tydlig reglering och kan antyda att kyrkan arrenderat ut mark till hantverkarna (Bergman & Billberg 1978:63). Omkring år 1200 fullföljs mönstret och minst tre små tydliga bodar återfinns tillsammans med verkstadsfynden utmed torget. Även längs med torgets östra sida finns nu belägg för bodar, där arbete med bronser försiggått

(Mårtensson 1972:126). Metallhantverket i kv. Apotekaren följer samma mönster som i S:t Clemens med tydliga verkstadslämningar i form av bodar längs gatan, ibland indelade i olika rum i vilka det fanns flera fynd av verktyg: punsar, filar, gjutsked, plåtsax, tänger och mejslar. Detta att hantverksbodas i direkt anslutning till gatumarken uppträder kan tyda på att verkstadsplatsen nu även är helt eller delvis distributionsplats. Det finns också tecken på att dessa bodar kan ses som «avknoppningar» av de ursprungliga tomterna, om inte i full juridisk form, så åtminstone i en arrendeform. Møller Knudsen menar att en «bod» var en avstyckad enhet av kvartersmarken som var avsedd för uthyrning (Møller Knudsen 1982). Det är svårt att inte se en koppling mellan omsättningen och det faktum att verkstaden legat närmast gatan. Denna del av tomten har betraktats som attraktiv i de medeltida städerna, då boningshuset oftast återfinns på denna plats. En annan aspekt på varför inte verkstadshyttorna förlagts längre in på bakgården, kan vara att de utgjort ett tydligt blickfång för en tillfällig besökare, som «skyltfönster». Detta förklarar också varför många verkstäder återfinns längs med stadens torg och huvudstråk, och inte i stadens utkanter. Denna frigörelse från en äldre tomststruktur och omfattande nyetableringar bör ses som att många hantverkare lyckats uppnå en friare ställning gentemot aristokratins kontroll. De är troligen beroende av de senare i större eller mindre utsträckning för distributionen och råvarutillgången, men är ur många avseende en framväxande samhällsklass. Företagsamheten sker för en mera anonym kundkrets, men detta är ej detsamma som att det råder något som liknar en marknadsekonomi och att mynt är det enda som krävs för avyttring. Periodvis kan de icke desto mindre sälja över disk, exempelvis under marknadsdagar. Detta är den enda rimliga förklaringen till att bodstrukturen uppkommer. Därmed är Lund på väg mot den merkantila högmedeltida staden som kännetecknas av handel, tullar, skråväsen, framväxandet av borgare och ankomsten av tiggardordnar.

Vems var staden?

I ingressen väcktes frågan om Lund kom att grundläggas av kungamakten som maktbas och i symbios med den kristna missionen. Eller fanns det ett underifrånperspektiv kring ortens tillkomst, där lokal aktörer spelade en betydligt större roll? Det är lätt att teleologiskt tolka de första spåren som ett facit utifrån vad som sedermera blev regionens segervinnare under loppet av tiohundralet. Väljs en annan förklaringsmodell än med ett mer eller mindre invasionsliknade uppträde under riksbildningsprocessen, där Skåne kom att införlivas med danska riket, blir processen mera utdragen och kunde ha fått ett annat utfall. Den kristna missionen och den storpolitiska kampen om de norröna själarna kan möjligen ha haft en lika stor roll. Och släkt- och vänskapallianser bland lokala stormän och ätter spelade sannolikt en ännu större roll. Vi känner via runstenar några av namnen på den troliga lokala eliten under början av tiohundralet; Toke kyrkobyggaren, bröderna Torgisl, Olaf och Ottar, söner till Asgeir och sonsöner till Björn.

Ett möjligt förlopp är att Lund uppstod som ort i religionsskiftet under den kristna missionen, fick efter några årtionden centralplatsfunktioner i den lokala och regionala produktionen och handeln under Knut den Store, och ökade i betydelse under framväxten av kyrkoorganisationen, dock fortfarande med stöd av lokalt stormannainflytande. Men kanske först under Sven Estridsens regeringsperiod fick Lund tydlig kunglig intressesfär och från och med det erhållna biskopssätet under 1060-talet, blev Lund östra Danmarks viktigaste ort. I och med detta var medtävlarna Uppåkra och Dalby vid startskottet för urbaniseringens gatlopp distanserade och överspelade.

Frågan är om Lund grundlades omkring år 990, eller snarare, om Lund överhuvudtaget grundlades. Säkert är att Knut den Store valde att investera i en ort som innehöll ett tidigt kristet gravfält och missionskyrka samt nyligen genomförd bybildning. Här är det frestande att jämföra med de idéer som Mats Anglert framfört om torpnamnen kring Uppåkraboplatsen som en nyetablering eller övertagande av äldre bebyggelse (Anglert 2006:85). Under tiohundratalet grundas i Lund en myckenhet av kyrkor som saknar motstycke i Norden. Betänker man hur stor del av Lunds bebyggelseområde som upptogs av kyrkogårdar vid mitten av århundradet, förefaller hela orten vara i det närmaste en nekropol. Kyrkobyggandet fortsätter under 1100-talet och de flesta klosterordnar etableras inom staden. Vid reformationen är den kyrkliga dominansen i det närmaste total. Kyrkans roll för den lokala tillväxten har sannolikt varit mycket stor. Traditionellt förklaras urbaniseringen gärna med handelns kommersiella inverkan, men Lunds utveckling kanske bättre förstås med trons betydelse i det medeltida samhället och kyrkans allt större ekonomiska inflytande. Företeelser såsom konsumtion och praktuttryck förklarar stadens väsen förmodligen bättre än produktion och handel (Carelli 1998). Omnämmandet under högmedeltiden av Lund som *Metropolis Danaie*, moderstad i den danska kyrkoordningen, speglar vad det kanske handlar om; – En gudfruktig stad, till ära och förhärligande av den allsmäktige.

Summary

The foundation of the town of Lund has often been referred to as an obvious example of the early kings' effort to unite the Danish kingdom, and in close co-operation with the Christian mission. There is, however, the possibility that Lund emerged as an early Christian burial ground, presumably with a strong influence of local noblemen and the effort of the Catholic Church to christen Nordic souls.

Only about three miles south of Lund, a settlement emerged in 100 BC on a hill that dominates the surrounding landscape. This settlement, known as Uppåkra, was to become the central place for the region until the foundation of Lund. A south–north thoroughfare passed Uppåkra and a ford before it reached a crossroads, leading to the sea westbound and the inland eastbound. Close to the crossroad, the first clear indication of human activity is a Christian burial ground with burials dated from around 990 AD, perhaps one of the first churches in Scania. There are, however, lesser known early burials in coffins of hollowed oak, in the same area as the later St Laurentius Cathedral, perhaps suggesting another early stave church.

The earliest dated houses in Lund are from around 1000 AD, and the first settlement is characterised by large farmsteads with longhouses. The structure of the first settlement has no similarity to Viking Age «towns» like Hedeby, Birka and Sigtuna. A runic monument in the near vicinity records the tale of Olof and Ottar, told by their brother Torgisl, son of Asgeir, Björn's son. The founder of Lund is supposedly the Danish king Swein Forkbeard.

In the discussion of the early Lund, the *Kununglef*, the king's demesne for local levy, is considered to be of great importance in understanding the foundation of the settlement. There is, however, no clear understanding of the location of the king's demesne in the earliest period, and there are still no traces of the early Danish minting, nor of workshops or individual artefacts.

Knut the Powerful was perhaps the first king to locate regal power in the local context of the early urbanisation. The coins minted during his rule (1018–1035) are the first with the place-name «Lund» engraved. The first evidence of craftsmanship and workshops also emerged during this period.

In the mid 11th century several wooden churches were erected, and Lund may have had as many as eleven wooden churches, along with the groundwork of the stone church of St Salvator/St Trinitas, before the end of the 1060s. Five of these early wooden churches have been archaeologically excavated. This early religious centre has been seen as King Svein Estridsen's diocesan reform. The local elite was probably behind some of the churches, as a runic stone tells us: «Toke had the church built».

The installation of Bishop Egino, connected to the German church of Bremen-Hamburg in the mid 1060s, meant that half a decade of English clerical dominance came to an end. Central places in the vicinity, such as Uppåkra and Dalby, were forever overshadowed by Lund, which became the capital of the Church in the kingdom of Denmark.

In the year 1104 AD Lund became the archdiocese for the Nordic kingdoms, and intense activity started in order to establish stone churches, both as replacements of the wooden forebears and as new patrimonies. In the end Lund possessed 19 parish churches, along with several convents.

During the 12th century craftsmanship and trade became increasingly important, the activities mainly taking place around the Market Square and in the main streets. The economic aspects of Lund could perhaps better be described in terms of consumption rather than production and prosperity. During the 14th and 15th centuries Lund declined and lost most of its financial power to nearby towns. At the end of the medieval period the dominance of the Church was still significant.

(Engelsk språkgranskning av Alan Crozier)

Litteratur

- Altenberg, K. 1996. *Tecknens stad. Ett försök till semiotisk analys av Lund i övergången mellan senmedeltid och reformationen*. C-uppsats i medeltidsarkeologi. Stencil vid Arkeologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Andersen, M. G. 2002. Allehelgenklosteret i Lund indtil ca. 1200. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Band 68, årgång 2002, Häfte 1*: 31–38.
- Andréon, A. 1980. Lund. *Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer Rapport, Medeltidsstaden* 26. Stockholm.
- Andréon, A. 1983. Städer och kungamakt – en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. *Scandia. Tidskrift för historisk forskning. Band 49, årgång 1983, Häfte 1*: 31–76.
- Andréon, A. 1984. Lund. Tomtindelning, ägostruktur, sockenbildning. *Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer Rapport, Medeltidsstaden* 56. Göteborg.
- Andréon, A. & Carelli, P. 1998. De anglosaxiska spåren. *Kulturen 1998. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige*: 27–36. Lund: Kulturen.
- Anglert, M. 2006. Vidinge, torpnamn och kristen gårdskult. I: Larsson, S. (red.), *Centraliteter. Människor, strategier och landskap*: 77–100. Skånska städer, Riksantikvarieämbetet 1:1. Lund.
- Balic, I. 2004. Kv. Bispen & Allhelgona Kyrkogata, Lund. Arkeologisk förundersökning 2001. *Kulturens rapporter nr. 1*. Lund: Kulturen.

- Bergman, K. & Billberg, I. 1978. *Databearbetning av metallverkstäder. Ett försök att tillämpa databearbetning av medeltida metallhantverk på PK-bankens tomt, S:t Clemens 8, Lund.* Seminarieuppsats i medeltidsarkeologi, framlagd vid Lunds universitet 1978.
- Blom, K A, & Wahlöö, C. 2007. *Drotten. Mitt i den lundensiska medeltiden.* Lund.
- Blomqvist, R. 1941. *Tusenetalets Lund.* Skrifter utgivna av Föreningen Det Gamla Lund XXI–XXII. 1939–40. Lund: Föreningens Gamla Lund.
- Blomqvist, R. 1951. *Lunds Historia. 1 – Medeltiden.* Lund.
- Blomqvist, R. 1985. *Stadsvallen i Lund. Ett unikt byggnadsminne.* Gamla Lunds förening för bevarande av stadens minne, årsskrift 67:2 (1985). Lund.
- Bolvig, A. 1992. *Kirkekunstens storhedstid. Om kirker og kunst i Danmark i romansk tid.* Köpenhamn.
- Carelli, P. 1991. Kv Gyllenkrok 3, 4, 5, Lund. Rapport över arkeologisk undersökning 1990. *Arkeologiska rapporter från Lund, Nr. 1.* Lund: Kulturen.
- Carelli, P. 1998. Varubyttet i medeltidens Lund. Uttryck för handel eller konsumtion? *META nr. 3* 1998: 3–27. Lund.
- Carelli, P. 2001. *En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark.* Lund Studies in Medieval Archaeology 26. Stockholm.
- Christophersen, A. 1980. *Håndverket i forandring. Studier i horn- og beinhåndsverkets udvikling i Lund ca. 1000–1350.* Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. N° 13. Lund.
- Cinthio, E. 1968. The Churches of St Clemens in Scandinavia. *Res Mediaevales. Ragnar Blomqvist. Kal Mai MCMLXVIII oblata.* Archaeologica Lundensia. Investigationes de antiqvitatibus urbis Lundae III: 103–116. Karlshamn.
- Cinthio, E. 1983. Dalby kungsgård. Medeltidsarkeologin som historisk vetenskap. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1983:* 89–100. Stockholm.
- Cinthio, E. 1989. Benediktiner, augustiner och korherr. I: E. Cinthio (red.) *Skånska kloster: Skånska hembygdsförbundets årsbok 1987/88:* 19–45. Lund.
- Cinthio, E. 1990. Domkyrkans förhistoria, S:t Laurentiuspatrociniet och Knut den Heliges kyrka än en gång. *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland nr. 2* 1990: 1–11. Lund.
- Cinthio, M. 1990. Myntverk och myntare i Lund. *Kulturen 1990. En årsbok till medlemmarna av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige:* 48–53. Lund: Kulturen.
- Cinthio, M. 1996. Kyrkorna kring Kattesund. Rekonstruktionsförsök. *Arkeologiska rapporter från Lund, nr. 14.* Lund: Kulturen
- Cinthio, M. 1999. Guldsmid i Lund. I: Fellows-Jensen, G. & Lund, N. (red.) *Attende tværfaglige Vikingsymposium:* 35–52. Københavns Universitet 1999.
- Cinthio, M. 2002. *De första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund.* Stockholm/Stehag.
- Eriksdotter, G. 1994. Stortorget, Lund. Stratigrafisk berättelse. *Arkeologiska rapporter från Lund nr. 7.* Lund. Lund.
- Ersgård, L. 1992. Tidig urbanisering i Danmark och Sverige – en översikt. I: Øye, I. (red.) *Våre første byer. Onsdagskvelder i Bryggens Museum – VII:* 102–116. Bergen.
- Gardelin, G., Goksör, S., Johansson Hervén, C. & Larsson, S. 1997. Askallén, Lundagård. Arkeologisk förundersökning 1996. *Arkeologiska rapporter från Lund, nr. 19.* Lund.
- Gustin, I. 1999. Vikter och varuutbyte i Uppåkra. I: Hårdh, B, (red.) *Fynden i centrum. Keramik, glas och metall från Uppåkra.* Uppåkrastudier 2. Acta Archaeologica Lundensia in 8° No. 30: 243–269. Lund.
- Helgesson, B, 2002. *Järnålderns Skåne. Samhälle, centra och regioner.* Uppåkrastudier 5. Acta Archaeologica Lundensia in 8° No. 38. Stockholm.
- Johansson, C, 1993. *Söljgjutare i kv. Repslagaren i Lund.* Seminarieuppsats i medeltidsarkeologi, framlagd vid Lunds universitet 1993.
- Johansson Hervén, C. 2001. Mårtenstorget i Lund. Arkeologisk undersökning 1997. En kulturhistorisk redogörelse. *Arkeologiska rapporter från Lund nr. 21.* Lund: Kulturen.
- Johansson Hervén, C. 2007. Helgonbacken. Tusen år i lärdomens tjänst. I: Håkansson, H. & Nilsson Nylander, E. (red.) *Här får intet arbete utföras. Universitetsbiblioteket 100 år på Helgonbacken:* 16–28. Lund.
- Larsson, L. & Lenntorp, K. M. 2004. *The Enigmatic House.* I: Larsson, L. (red.) *Continuity for Centuries. A ceremonial building and its context at Uppåkra, southern Sweden.* Uppåkrastudier 10. Acta Archaeologica Lundensia in 8° No. 48: 3–48. Stockholm.

- Larsson, S. 1993. Kv Myntet 3,4,5. Lund. Stratigrafisk rapport. *Arkeologiska rapporter från Lund, nr. 3*. Lund: Kulturen.
- Larsson, S. 2001. Vetenskapligt program för arkeologiska undersökningar, forskning och förmedling vid Kulturen. *Arkeologiska rapporter från Lund, Nr. 27*. Lund: Kulturen.
- Larsson, S. 2006. Gestaltningen av några skånska städer. I: Larsson, S. (red.) *Centraliteter. Människor, strategier och landskap*: 167–292. Skånska städer, Riksantikvarieämbetet 1:1. Lund.
- Lihammer, A. 2007. *Bortom riksbildningen. Människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien*. Lund Studies in Historical Archaeology, 7. Lund.
- Magnusson Staaf, B, Eriksdotter, G & Larsson, S. 1996. The Street as Monument. *Lund Archaeological Review 1995*: 35–51.
- Malmer, B. 1997. *The Anglo-Scandinavian Coinage c. 995–1020*. Commentationes de nummis saeculorum IX–XI. Nova series 9. Stockholm/London.
- Mårtensson, A. W. 1972. Medeltida metallhantverk i Lund. *Kulturen 1972. En årsbok till medlemmarna av Kulturbildningsföreningen för södra Sverige*: 125–150. Lund: Kulturen.
- Møller Knudsen, B. 1982. Debat. Boder. *Fortid og Nutid 1982. Tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie*: 440–444. København: Dansk Historisk Fællesråd.
- Ryding, O. 1990. Kammakeri under två sekler. *Kulturen 1990. En årsbok till medlemmarna av Kulturbildningsföreningen för södra Sverige*: 54–56. Lund.
- Salminen, L, & Johansson Hervén, C. 2001. Bronshantverket i brytningstid – exemplet Lund. I Hårdh, B. (red.) *Uppåkra. Centrum och sammanhang. Uppåkrastudier 3*. Acta Archaeologica Lundensia in 8°, No 34: 259–274. Lund.
- Skyum-Nielsen, N. 1952. Den ældste pavebulle til Danmark. *Runer og rids. Festskrift til Lis Jacobsen, 29. Januar 1952*. København.
- Staecker, J. 1998. Mission och tidig kyrkopolitik. *Kulturen 1998. En årsbok till medlemmarna av Kulturbildningsföreningen för södra Sverige*: 13–25. Lund: Kulturen.
- Thomasson, J. 1998. Dominus terrae Scania. Om den vandrande byn och maktens territorialisering. I: Larsson, L. & Hårdh, B. (red.), *Centrala platser – Centrala frågor. Samhällsstrukturer under järnåldern*. Acta Archaeologica Lundensia series in 8, No 28: 73–95. Lund.
- Welin, G. 2004. Dalby kyrkas äldsta historia. Ett diskussionsförsök. *Ale. Historisk tidskrift för Skåne, Halland och Blekinge Nr. 4 2004*: 1–14

